

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ARGUMENTARE CRITICĂ ȘI
RECONSTRUCȚIE FILOSOFICĂ”

**Identitatea și Diferența Gândirii cu Ființa la Hegel. Turnura
speculativă și Originea ei**

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Ciomoș Virgil

Student doctorand:

Trif-Boia Horațiu Marius

2013

Cuprinsul tezei

Lista alfabetică a abrevierilor bibliografice

Considerații preliminare privitoare la condițiile de astăzi ale metafizicii, precum și la raporturile filosofiei cu știința

Introducere

Capitolul I. Începutul și Ființa

I.1. Nemijlocire și mijlocire. Sau prin ce trebuie să înceapă știința

- a. Contradicția cunoașterii
- b. Contradicția începutului
- c. Contradicția criticismului

I.2. Negativul nemijlocit

- a. Dezvoltarea percepției
- b. Apariția suprasensibilului

I.3. Ființă și Neant

- a. Identitatea Ființei cu Neantul ca anterioritate a Originii
- b. Identitatea Ființei cu Neantul ca trecere. Devenirea

I.4. Amorsa speculativă

- a. *Aufhebung* și negativitate

Capitolul II. Substanță, subiect, esență

II.1. Reflecția speculativă

- a. Îndoiala și temeiul

- b. Circularitatea speculativă
- c. Soluția începutului
- d. „Două” principii ale identității
- e. Principiul non-contradicției
- f. Ce este diferența

II.2. Forța intelectului

- a. Exteriorul și interiorul sau activul și pasivul
- b. Legea și suprasensibilul

II.3. Conștiința de sine

- a. Gândirea speculativă

II.4. Fenomen și esență

- a. Ce rămâne de gândit
- b. Articularea gândirii
- c. Cum gândim negânditul

Capitolul III. Pasajul și Spiritul

III.1. Principiul fundamental al gândirii hegeliene

- a. Autodiferențierea Nemijlocirii
- b. O problemă de limbaj

III.2. Conceptul

- a. Raportul invers al Ființei cu Gândirea

III.3. Ideea absolută

- a. Subiectul speculativ

c. Teologia hegeliană

Concluzii

Bibliografie

Cuvinte cheie: *Hegel, speculativ, nedeterminat, absolut, contradicție, origine, idealism german, Spirit.*

Hegel înțelesese că știința începe cu ea însăși. Atunci, primul pas pe care știința trebuie să-l facă este cel spre și înăuntrul ei înseși. Există așadar o distanță pe care cunoașterea o ia față de sine pentru a deveni știință, căci orice cunoaștere are o prealabilă distanță față de ceea ce cunoaște, întrucât pentru a ști că ceva este și ce sau cum este trebuie, mai întâi, să-l afle, iar aceasta nu e cu putință fără să știe că este diferit, deosebit, distinct. Prin aceasta, știința se pune pe sine, deja, în poziția dublă de identitate și de diferență cu sine.

Este, atunci, știința propria ei distanță în raport cu ea însăși? Hegel spune că da. Căci numai punctul de diferențiere este cel care unifică și, deci, numai diferitul este cel care face posibilă cunoașterea și, deci, știința, deci, gândirea. Dar, atunci, întrucât gândirea, prin știința pe care o atinge în această stare de divizare față de sine, arată, totodată, ceea ce este, urmează că destinul gândirii va fi împărțit și de către ființa care, pentru a da toate cele ce sunt, trebuie să fie absolut diferită de ele și, deci, **numai în acest fel** în identitate cu sine. Hegel este cel care a văzut până la capăt punctul de *initium* al diferențierii fundamentale, el a înțeles că ființa, deci realul, nu este decât divizată și ca propria sa divizare.

Hegel a tematizat această chestiune având câteva idei directoare: 1) negativul este înscris în real prin definiția acestuia, deci e efectiv; 2) datorită acestei înscrieri, identitatea și diferența, afirmația și negația coincid în originea lor fundamentală origine care se autodiferențiază în absolutul ei prin această coincidență; 3) această înscriere a negativului înseamnă simultan că lumea însăși este în unitate cu nedeterminarea sau lumea este desfășurarea identității absolute și nedesfășurate a nedeterminării.

Obiecțiile care i s-au adus lui Hegel, începând cu Schelling în perioada sa berlineză și sfârșind cu Heidegger în *Sein und Zeit* sau în celelalte texte târzii, privesc, toate, în esență, tocmai postulatul fundamental al lui Hegel: înscrierea în real a negativului, deci efectivitatea unității idealului cu realul. — Unitate pe care în special Schelling o relegă în ce-l privește pe Hegel unui simplu prozaism al determinației aplatizate la nivelul unei inflamații și inflații locale a gândirii aporetice.

Dacă, deci, întreaga viață umană e dependentă de acest recurs la fundamente, iar dacă fundamentarea nu poate fi pusă în propria ei tematizare decât prin luarea în seamă a problemei negativului; în sfârșit, dacă Hegel, așa cum anticipăm, este cel la care problema negativului și a fundamentului în nedeterminarea sa sunt discutate în modul cel mai ireductibil cu putință, atunci avem aici, în această serie de condiții, justificarea alegerii noastre tematice pentru lucrarea de față. Și, în consecință, ne justifică în mod particular subiectul precis al acestei lucrări: anume, *identitatea și diferența gândirii cu ființa la Hegel*, dar discutate în chiar problema negativizării absolute pe care o presupune însăși gândirea pură lipsită de presupuziții a metafizicii. Această problemă a negativului absolut am identificat-o în două ocurențe hegeliene: prima, în ce privește *mișcarea speculativă* în sine; a doua, în ce privește obiectul și, ceea ce e același lucru cu obiectul acestei mișcări, resortul sau presupuziția mișcării speculative: *nemijlocirea nedeterminată*.

Desigur, despre mișcarea speculativă a gândirii în genere și, mai cu seamă, despre gândirea speculativă a gândirii hegeliene s-a mai scris și încă în mod pătrunzător și revelatoriu. — Chiar dacă incomplet, având în vedere infinitul pe care o astfel de mișcare îl presupune. Dar această incompletitudine privește, totodată, și lucrarea de față care nu se va opri la simpla luare în discuție a speculativului din gândirea lui Hegel, în general, ci are ca obiect tocmai modul în care acest speculativ izvorăște și se întoarce la *nemijlocitul nedeterminat*, dar nu ca atare, cum era la început, ci pentru a repune în termeni identitatea speculativă, identitate care, atunci, este o identitate-diferență unde însăși diferența este exhaustiv identitate și însăși identitatea este în mod exhaustiv și nemijlocit propria ei divizare.

Pentru aceste motive lucrarea noastră nu va avea în vedere întreaga operă hegeliană, ci am preferat să ne concentrăm dezvoltarea în special pe începutul științei și speculației hegeliene, început unde se arată, credem, ca într-un veritabil *Ereignis* întemeietor, ne-locul locului, ne-determinarea determinării în chiar principiul ei de divizare fundamentală. Acest început este, desigur, localizabil și la începutul propriu-zis al scrierilor hegeliene. Ne referim, în acest sens la primele capitole ale *Fenomenologiei Spiritului* și ale *Științei Logicii*. Dar acest început nu are o corespondență univocă față de aceste puncte bibliografice — dimpotrivă, el resurvine dispersat, dar cu o izbitoare rigurozitate pe parcursul, practic, al fiecărei noi dezvoltări speculative din cuprinsul doctrinei hegeliene. Cu toate acestea ne-am concentrat eforturile doar pe o serie de puncte de injoncțiune și articulare a dezvoltărilor doctrinare

hegeliene. Astfel, au fost vizate momente esențiale ale „Doctrinei esenței” și trecerea de la Esență, la Concept prin logica subiectivă în *Știința Logicii*. În sfârșit, alte puncte pe care le-am luat în referire, nu cu aceeași insistență, sunt cele referitoare la articularea criticii hegeliene la adresa kantianismului, a conceptului conștiinței-de-sine.

Firește, alte numeroase puncte ar fi putut reține atenția noastră — practic, întreaga dezvoltare cuprinsă în textele *Fenomenologiei Spiritului și Științei Logicii*; dar ele rămân să fie vizate în dezvoltări ulterioare. Cel puțin sub acest aspect, dacă nu și în altele, pe parcursul acestei lucrări, am încercat să urmărim poziția hegeliană față de asumarea determinației tocmai pentru a nu ne lăsa în vidul nedeterminării, ci pentru a opta în favoarea terenului mai sigur al unui rezultat oricât de determinat sau finit.

Pentru că am ajuns să vorbim despre rezultat, scopul lucrării de față ar trebui să se impună cu evidență de la sine. Este destul de clar faptul că orice fel de schimbări în originea unui lucru au efecte nesfârșite asupra determinărilor ulterioare ale acestuia. În acest sens, ne așteptăm ca, în măsura în care va fi posibil să fie atinsă reușita reformării pozițiilor tradiționale vizate în ce privește filosofia hegeliană — reformă care a început și se desfășoară cu insistența câtorva decenii în exegeza hegeliană franceză — această filosofie să fi revizitată nu doar de fenomenologie sau de științele politice, dar și de științele tari ale naturii sau, de ce nu?, chiar de matematică. Desigur, întreprinderea noastră nu se va extinde aici către asemenea reevaluări. Dar rezultatul lucrării noastre are ca țintă determinată, în mod precis, problema originii nedeterminatului nemijlocit, autodiferențierea absolută a acestuia tocmai datorită poziției nucleare evidente a acestei premise fundamentale a discursului hegelian. Astfel că, deși unitatea nemijlocită a originarului care se autodiferențiază a mai fost atinsă în diverse studii, totuși, însuși punctul efectiv al diferențierii originante a nemijlocirii nedeterminate nu a mai fost tratat nicăieri în mod particular, din câte avem la cunoștință. În orice caz, ea nu a mai fost investigată din unghiul de vedere ce constituie coloana vertebrală a lucrării de față.

Dacă ne referim la obiectul tratării noastre, trebuie să spunem că această lucrare a pornit și de la conștiința destul de clară a însemnătății pe care Hegel a avut-o în modelarea modernității și a postmodernității. Majoritatea acestor rezultate sunt, însă, efecte ale unei distorsionări a lecturii operei hegeliene ce a durat și încă durează de 180 de ani. Abia în ultimii 40 de ani studiile cu privire la gândirea hegeliană au reușit să se desprindă din avalanșa de critici teologice, filosofice, politice și științifice la care opera marelui gânditor a

fost supusă pentru a trece într-o mai neutră și fidelă hermeneutică. Și abia în ultimii 20-30 de ani putem spune că Hegel a început să fie desprins tot mai mult de balastul pe care imaginea lui a purtat-o prin asocierea sa cu evenimente dintre cele mai monstruoase pe care le-a cunoscut umanitatea mai ales în zonele estice ale Europei și în cea mai mare parte a Asiei. Pentru aceste motive credem că rezultatele unei reevaluări reale a nucleului gândirii hegeliene sunt purtătoare ale unor efecte pe care nu suntem capabili să le anticipăm datorită vastității lor potențiale. Or, în siajul acestei reevaluări înțelegem să situăm și lucrarea de față.

Ideea de bază a acestei lucrări o reprezintă faptul că doctrina hegeliană nu este nici un panlogism gratuit, nici o sistematică megalomană a întregii cunoașteri omenești, nici o întreprindere înecată de circularitatea vicioasă a autopresupoziției noetice. Ci credem că ea reprezintă cea mai gravă tentativă filosofică de a pătrunde cu ochiul speculativ până în miezul instituirii realului și sensului său: încercarea de a da seamă despre *cum și de ce are loc divizarea absolută a nemijlocitului nedeterminat*. În multitudinea uberă a studiilor care au tratat despre unitatea ultimă a sistemului hegelian, nici una nu a tratat în mod precis *această* problemă. Nimeni nu a tratat în mod convingător despre ce anume ține împreună și divizează în același timp Ființa și Neantul din „Doctrina Ființei” în *Știința Logicii*. După cum nimeni nu a tratat în mod exhaustiv despre resortul care face ca negativul să fie înscris în real la Hegel cu o asemenea ireductibilitate încât să fie punctul inițial și final al întregii speculații.

Planul lucrării a trebuit adaptat în consecință. Am crezut de cuviință să parcurgem problema identității ființei cu gândirea urmând în mare structura hegeliană a științei: ființă, esență, concept.

În ce privește ființa, am crezut de cuviință să arătăm în ce fel se impune metoda speculativă, tocmai pentru a lăsa deducția internă a științei să ceară o asemenea procedură prin neajunsurile inerente pe care cunoașterea le are în sine prin simpla ei existență. După care am continuat cu prezentarea succintă a divizării cunoașterii pe parcursul primelor trei capitole ale *Fenomenologiei Spiritului* pentru a culmina în problema autodivizării Originarului la Hegel așa cum credem că are loc acest lucru în identitatea Ființei cu Neantul din *Știința Logicii*.

În ce privește esența, nu am insistat asupra modului în care fenomenalitatea se esențializează și esența se fenomenalizează în determinațiile de reflectare întrucât studii privitoare la această etapă a gândirii hegeliene s-au mai scris — printre cele mai pătrunzătoare

fiind cele ale lui Philippe Soual, Bernard Mabilie, Gwendoline Jarczyk și grupul coagulat în jurul profesorilor parizieni J. Biard, D. Buvat, J.-F. Kervegan. În consecință, ceea ce am încercat a fost tratarea problemei raportului absolut al gândirii la inefabil. Aici ni s-a părut că apare deschiderea către principiul fundamental al gândirii hegeliene.

În ce privește conceptul, am consacrat acestei părți dezvăluirea sursei fundamentale a principiului hegelian de gândire precum și prezentarea succintă a efectelor față de sistemul cunoașterii omenești pe care gândirea speculativă și asumarea principiului gândirii hegeliene le poate avea pentru acesta. În sfârșit, având în vedere influența și filiația teologică explicită și deosebit de consistentă pe care Hegel a avut-o în gândirea sa, ni s-a părut natural să prezentăm în încheiere o parte a semnificației acestui sistem pentru teologia creștină — cu atât mai mult cu cât acest raport nu este tocmai tranșat și el poate fi și este încă sursă de diferend. În speță, ne-am concentrat pe problema modului în care filosofia hegeliană clarifică substanțial argumentul ontologic.

Problema identității gândirii cu ființa, și anume, prin absoluta diferență, apare, atunci, în întreaga ei acuitate. După cum posibilitatea și proprietățile conceperii infinitului, a unei absolute diferențe și a unei absolute identități, adică accesul nostru la transcendental — după Hegel, la transcendentul însuși —, trebuie ridicată în prealabil întrucât cele două chestiuni se întretes: posibilitatea propriei noastre gândiri și cunoașteri de a se avea ca obiect pe sine nu poate fi tematizată decât în orizontul unei gândiri care ea însăși se are pe sine ca obiect, al unei ființe care își conține propria diferență într-un abis indislocabil. Întrucât avem a face cu un abis, însă, problema fundamentală a gândirii începe să fie aceea de a chestiona în ce măsură este ea capabilă să își atingă această transcendere, adică în ce măsură depășirea gândirii mai poate să fie atinsă de către gândire.

Dacă este adevărată premisa de la care plecăm, aceea a absolutei identități și a absolutei diferențe a gândirii cu ființa, ceea ce ni se va revela nu ar putea fi decât ceva din orizontul ideii după care Începutul și Sfârșitul sunt totuna, identitatea își dă propria diferențiere și o conține exhaustiv, după cum diferența este exhaustivă și se revelează ca identitate. Mai mult, înțelegem atunci că în mod necesar absolutul intră în relație, nedeterminatul se determină și infinitul se unește finitudinii.

Dacă gândirea speculativă este cea responsabilă de investigațiile asupra Absolutului, ceea ce ea trebuie să urmărească este tocmai clarificarea putinței sau a neputinței că am putea avea o penetranță totală asupra Necondiționatului, dar și de a evita rămânerea în ideea că nu ar exista un termen final al cunoașterii. Din acest punct de vedere, ceea ce s-a urmărit este modalitatea în care speculațiile asumate de gândirea hegeliană reușesc să treacă peste criza fundamentală a gândirii către ceea ce ar trebui să țină de unitatea speculativă.

Creдем, de aceea, că răspunsul este acela după care unitatea transcendentă totală a ființei a fost de la început pusă ca absolută, iar parcursul privativ pe care îl cunoaște spiritul prin determinarea care ne e proprie nouă, subiecților determinați, nu poate să-și găsească depășirea decât printr-o astfel de presupuziție.

În acest sens, diferențierea Principiului trebuie asumată — Absolutul nu este doar substanță, dar și subiect, spunea Hegel —, dar în termenii Absolutului, adică ai exhaustiunii care nu poate certifica decât misterul de nepătruns al unei eterne și nefirești *coincidentia oppositorum*. Prin aceste concluzii, abia, vom putea întrevedea un dialog firesc între teologie și filosofie, iar în cheie secundă, între religie și știință. O chestiune care va trebui să fie redeschisă din perspective mai puțin obișnuite sau populare decât cele de până acum.